

HUGINS ØYE - desember 1999

Universitetsbiblioteket i Tromsø

UB

BIBSYS

Om UB

Fagene

Databaser
og kataloger

UB
presenterer

Søk

Kontakt UB

Vårt universitetsemblem viser som kjent Odins to ravner. Hugin er navnet på den ene av disse ravner, som sammen med sin ledsager Munin hver morgen flyr ut i verden for å samle ny viten. Hva de ser, forteller de til Odin om kvelden når de kommer tilbake og setter seg på hans skuldre. Sammen representerer de Odins sjel, noe deres navn vitner om: tanke og minne. Myten forklarer Odins allvitenskap.

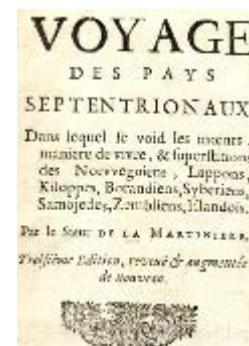
Gjennom Hugins øye ønsker Universitetsbiblioteket å gi små gløtt inn i det vitensenter biblioteket representerer. Vi tar sikte på at Hugin skal bringe oss ny viten hver måned. Ønsker man derimot å trekke fram gamle minner fra tidligere måneder, kan man klikke på **Munins øye**

Beretning fra en sjøreise til nordområdene i 1670

Enkelte av de gamle reiseskildringene som befinner seg i universitetsbibliotekets *Ultima Thule*-samling kan være både spennende og dyster lesning. Særlig når vi kommer til bøker som er skrevet før 1700-tallet, er det interessant å legge merke til hvordan de reisende fra Europas ledende stater beskrev sin opplevelsen av land, folk og natur i nord. På 15- og 1600-tallet var nordboerne oppfattet som et barbarisk, usivilisert folkeslag. Landet var dekt av et demonisk mørke, mens naturen var fryktingytende og farlig. Olaus Magnus' store kart over Norden, "Carta Marina" fra 1539, har nok bidratt ikke så rent lite til skrekkbildet av landsendene i nord. På dette første større kartet av Norden ser vi at de nære havområdene ved Nord-Norge er fulle av havuhyrer som lever av å angripe seilskuter. Like ved Lofoten finner vi et slukende havsvelg, som suger til seg alle fartøyer i området. Malstrømmen i nærheten av Røst var over flere hundre år sterkt fryktet av sjøfolk. Franskmannen *Pierre Martin de la Martinière* (1634-1690) var på bakgrunn av slike kart og tidligere krøniker mentalt forberedt på hva som ventet han da han i 1670 dro nordover. De nedtegnelsene franskmannen satte på papir etter å ha krysset store deler av nordområdene i løpet av fem måneder, er kanskje de mest fantasifulle vi har fra denne tiden. Om han virkelig har opplevd alt som står i den svært populære bok om hans nordlige reise, kan man sette et stort spørsmålstegn ved.

Pierre Martin de la Martinière fikk gitt ut reiseberetningen *Voyage des pays septentrionaux* i Paris i 1671. Boka fikk stor oppmerksomhet og kom ut i flere utgaver både på nederlandsk, engelsk og tysk. Universitetsbiblioteket i Tromsø har i *Ultima Thule*-samlingen to av utgavene; en tredje, revidert fransk utgivelse fra 1682 og en engelsk oversettelse utgitt i London 1706.

Mannen var 36 år gammel da han som skipslege mønstret på ei flåte bestående av tre handelsskip i København tidlig i april 1670. Seilskutene tilhørte det Nordlige handelskompani som var utrustet med privilegier av kongen. De skulle gå nordover for å undersøke hvilken type handel Danmark kunne gjøre med urfolkene i det ytterste nord. Byttemidlet var store mengder tobakk og sprit, som skulle vise seg å komme godt med. De hadde ordre om å avlegge rapport om land og handelsmuligheter når de vendte tilbake. Kongen ba også om befolkningsprøver. Da følget returnerte fra reisen i slutten av september 1670, hadde de med seg fire Zemljaianere. Det heter til slutt i beretningen

at befolkningsprøvene fra nord ble beglodd av både kongen selv og hans hoff. De to kvinnene og de to mennene som var blitt kidnappet på Novaja Zemlja kan ha tilhørt Nenetsfolket som på denne tiden holdt til på øygruppen.

Allerede tidlig i framstillingen slo de la Martinière fast at "vi var godt kjent med at nesten alle som bodde nord for polarsirkelen var trollmenn."

Like etter forteller han sine lesere om samene i Varanger der hver familie holder en stor svart katt i akt og ære: "Skjønt dette dyr har ansikt som en katt, så tror jeg dog, på grunn av dets blikk som er forferdelig, at det er en husdjevul." Samene i Varanger beskrives som nekromane, de russiske samojedene i Nord-Sibir praktiserer kannibalisme, mens befolkningen på Novaja Zemlja

driver med utstrakt avgudsdyrkelse: "Noen ganger inntar djevelen deres avgud og fra den proklamerer han sine infernalske orakelsvar." Reiseberetningen til skipslegen fikk stor popularitet fordi han ikke bare ga sine opplevelser ei skriftlig uttrykk, men også ei figurativ framstilling av blant annet avguder og demoner i katteskikkelse. Det finnes 20 illustrasjoner i boka. At boka hadde stor gjennomslagskraft og inneholdt seiglivete forestillinger, finner vi et uttrykk for i de mange forsøk som ble gjort, ikke minst fra nordisk hold, på å imøtegå franskmannen. Samemisjonæren Knud Leem som fikk gitt ut sitt monumentale verk *Beskrivelse over Finmarkens lapper* i 1767, hadde som uttrykkelig formål med arbeidet å rette opp de mange vrangforestillingene fra *Voyage des pais septentrionaux*.

På kryss og tvers i arktiske farvann

Sjøturens første etappe gikk fra København via Christiania til Bergen. Vågen i Bergen beskrives som Europas vakreste havn. Med flittige sammenligninger til sine landsmenn i Frankrike legger La Martinière ut om nordmenns levevei, dagligliv, klesdrakt, boliger og matkultur. Under oppholdet i Trondheim har han tydeligvis tatt en avstikker til Røros. I alle fall har han møtt norske gruvearbeidere "som minner mer om djevler enn mennesker." En av illustrasjonene som følger framstillingen viser en slik skapning. Ut fra Trondheim fikk seilskutene god bøl fram til den arktiske polarsirkelen. Her stilnet vinden, og skipene kom ikke videre. Men mannskapet viste råd, de fikk kjøpt vind hos de innfødte. Ved å løse opp tre vindknuter kom de seg fram til Varangerfjorden. For brennevin og tobakk kjøpte de seg reinskyss som førte dem "over hele Lappland, både på svensk, dansk og moskovitisk område." Reinene sprang med en slik voldsom fart ".at vi trodde vi ble bortført av djevler." Etter å ha vært over store deler av Lappland, var de tilbake i Varanger 21. mai. Samene fikk mer sprit og tobakk for å unngå at de skulle sende kontrære vinder etter reisefølget og for å holde dem i godt humør. Sjøreisen fortsatte så til Vardø, Spitsbergen, Kola og Sibir. I kapittel seks avbrytes selve reiseskildringen og leserne får i stedet vel 100 sider med beskrivelsen av politiske og kulturelle forhold i det russiske tsarriket. La Martinière sier at han her gjengir en kort relasjon om Moskva av en franskmann som har bodd i landet over flere år. Først i kapittel 21 møter vi reisefølget igjen, denne gang på vei mot Novaja Zemlja. Oppholdet på øygruppen må ha vart ei stund siden La Martinière skriver nokså utførlig om hvalrossjakt, skjorbuk, avgudsdyrkelse og vanskelighetene med å få fanget noen eksemplarer av øygruppens beboere. Franskmannen har laget tegninger av en mann og en kvinne som ble tatt med tilbake til København for å bli vist fram som eksotiske skapninger fra villmarkene i nord.

I midten av august 1670 gikk seilasen videre til Grønland og deretter til Island. Om islendingene får vi vite at de er stygge, skitne, slemme og brutale. De fleste av dem er trollmenn og hekser. Beskrivelsen av den aktive vulkanen Hekla opptar flere sider mot slutten av boka. Her får skipslegen virkelig utfolde sin fantasi. "De som fisker under Hecla kan observere de mange djevlene som drar ut og inn av vulkanhullet.

Djevlene er livlig opptatt med å hente sjeler fra hele Europa", heter det. Historien krydres ved å vise til forferdelig bråk og skrik som kommer fra Hekla. Det er djevelen som griller menneskets sjeler i Heklas flammer og som deretter kjøler dem ned i isvannet ved kysten, forklarer Martinière.

Handelsskutene returnerte så fra Island via Norges kyst og var tilbake i Kongens by i slutten av september. Kongen ble overrakt sine befolkningsprøver, nordområde-rapporten samt kostbare hvalrosstenner.

Et knippe av illustrasjoner fra reiseberetningen.

"La Martinière finner behag i å fabulere. Nesten alt i denne boken er fabler og skrøner," skriver Knud Leem i innledningen til sitt verk om samene i Finnmark fra 1767. Hva som framstår som troverdige opplevelser fra franskmannens reise til de nordlige breddegrader, er vanskelig å avgjøre. Fornøyleg lesning er det iallfall. Jeg får føye til at Pierre Martin de la Martinière ikke bare skrev om sin reise til det høye nord, men at han tjente legekunsten med avhandlinger om veneriske sykdommer, sinnssykdommer og om alkymi.

Rune Blix Hagen

Universitetsbiblioteket i Tromsø, Breivika, 9037 Tromsø,
Tlf.: 77 64 40 00, Fax.: 77 64 45 90
Ansvarlig redaktør: Bibliotekdirektør [Helge Salvesen](#)
[Vev-ansvarlig](#). Oppdatert: 26. november 1999.